

lâ İstanbul kadısı iken vefat eden Kemal Beyzâde talebesinden Muharrem b. Mehmed uzun süre Malta'da esir kalmış, kurtulduktan sonra Vezîriâzam Sinan Paşa'nın isteği üzerine arz edilerek mülâzim olmuştur (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Rumeli Kazaskeri Ruznamçeleri [RKR], nr. VII, hk. 3). Aynı şekilde Vezîriâzam İbrâhim Paşa ve Mehmed Paşa ile sefere çıkan orduya hizmeti görülen iki dânişmend mülâzemet almıştı (a.g.e., nr. VII, hk. 7). f) Tezkire görevinden mülâzemet. Görevde bulunan kazaskerlerin altı ayda bir tezkirecisi mülâzim olarak vermesidir. g) Fetva emanetinden mülâzemet. Şeyhülislâm-ların altı ayda bir fetva eminliğinden bir mülâzim vermesidir. Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin 1008'de (1599) fetva eminliğinde bulunan dânişmendi Abdullah b. Mehmed bu görevde altı ayını doldurunca mülâzemet kabul edilmişti (a.g.e., nr. VII., hk. 8).

Mülâzemet sistemi belirli kurallara bağlanmak istenmiş ve bu kurallar titizlikle uygulanmaya çalışılmışsa da zaman zaman çeşitli usulsüzlükler olmuştur. Çıkan problemlerle ilgili fermanlar hem sistemin nasıl işlediği hem de bozukluklar ve usulsüzlükler konusunda fikir verir. Bunlara göre başlıca aksaklıklar, ulemâ çocuklarının imtiyazlı statü ile mülâzemet kabulü ve meslek harici sarayda hocalık yapan veya askerî zümre mensubu bulunanlara mülâzemet verilmesidir. Âli Mustafa Efendi, meslekten gelmeyen bazı kimselerin bir yolunu bularak mülâzim olmasını sert bir dille eleştirir (*Mevâidü'n-nefâis*, s. 103). Yeniçeri ağası, vezir, defterdar gibi bazı yetkililerin iltimas ve tavassutu ile ehil olmayanların mülâzemet kabulü yanında kazaskerlerin birtakım vesilelerle usulsüz mülâzemet uygulamaları da başlıca şikâyet konusunu teşkil etmiştir. XVII. yüzyıl başlarında Koçi Bey mülâzimliklerin satılmaya başlandığından, voyvoda, subaşı, kâtip gibi kimselerin 5-10.000 akçe ile mülâzim, kısa süre sonra da müderris ve kadı olduklarından, "diyaneti ve emaneti olmayan" birçok kazaskerin çeşit çeşit mülâzimlik yazıp rûznâmeyi doldurduğundan şikâyet eder (*Risâle*, s. 33-37).

Diğer taraftan bazı sahtekârlıkların önünü almak için mülâzimlerin eşkâli hakkındaki bilgilerin mülâzim defterine işlenmesi istenmiştir. Ayrıca mülâzemet konusunda herhangi bir şüphe ve eksiklik olduğunda bunun ispatı önemli bir husustur. Meselâ mülâzim defteri bir şekilde kaybolabilirdi. Bu durumda mülâzimliğin ho-

cası sağ ise ondan bir temessük alınarak veya şahitlerle kazasker huzurunda tesbiti yapılırdı. Hocazâde Aziz Efendi'nin kazaskerliği dönemine ait defterin kaybolması üzerine adayların getirdikleri temessüklerin yapılandırıldığı ve diğer delillerin eklendiği bir defter bugüne ulaşmıştır (İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Rumeli Kazaskerleri Ruznamçeleri [RKR], nr. XI).

XVIII. yüzyılda mülâzemet usulü yeni bir nizama bağlandı ve şeyhülislâm tayinlerinde üçer, kazasker tayinlerinde ikişer mülâzim verilmesi usulü getirildi. Ancak burada da ulemâ çocukları hakkında öteden beri uygulanan usule dokunulmadı. Bununla birlikte şeyhülislâm, kazasker ve diğerlerinin verdikleri mülâzemet sınıır getirildi. Mülâzemet konusuyla ilgili tartışmalar ve meseleler bu uygulamaya rağmen sürdü. I. Mahmud döneminde (1730-1754) mülâzemet yeniden tanzime çalışıldıysa da yüksek ilmiye rütbesini haiz ulemânın çocuklarının usulüne uygun tahsil görmesizin mülâzemet alma ve müderris olmaları önlenemedi. XVIII. yüzyıl sonlarına ait bazı kayıtlarda medreselerden mezun olan talebelerin mülâzemet imtihanlarına girdikleri ve başarılı olanların mülâzemet aldıkları dikkati çeker. 11 Cemâziyelevvel 1200'de (12 Mart 1786) yapılan mülâzemet imtihanı Beyazıt (II.) Medresesi'nde, devrin önde gelen ulemâsının bulunduğu bir heyetçe yapılmış, 373 talebe üç meclis halinde imtihan edilmiş, bunun sonucunda otuz dört talebe yüksek, on altı talebe orta derece ile mülâzemet hak kazanmış ve şeyhülislâm tarafından mülâzemet tezkireleri bizzat verilmiştir. Ayrıca şeyhülislâmlar vakfiye gereği Beyazıt (II.) Medresesi müderrisi olduklarından altı ayda bir defa medrese müdi ve yardımcısına mülâzemet verme usulünün bu imtihanlarla ilgili olduğu da söylenebilir. Bu imtihanların belirli aralıklarla tekrarlandığı anlaşılmaktadır (*Taylesanizâde*, s. 4, 74, 137, 147, 417). Mülâzemet usulü bazı değişikliklere uğrayarak devam etmiş ve Tanzimat döneminde memuriyet sisteminin değişmesiyle ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D. 5605/1-2; BA, MD, nr. 2, hk. 117; nr. 73, hk. 740; İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Rumeli Kazaskeri Ruznamçeleri (RKR), nr. I, s. 13, 18; nr. VII, hk. 3, 7, 8, 28, 54, 57; nr. XI; *Tarih-i Silsile-i Ulemâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2142, vr. 5^p; Âli Mustafa, *Mevâidü'n-nefâis fi kavâidi'l-mecâlis*, İstanbul 1956, s. 103; Selânikî, *Tarih* (İpşirli), tür.yer.; Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, tür.yer.; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 33-37; Râşid, *Tarih*, IV, 48; *Taylesanizâde Hâfız Abdullâh Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı:*

1785-1789 (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 4, 74, 137, 147, 417; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 45-53, 244-248; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 34-35; Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kazaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları", *GDAAD*, X-XI (1982), s. 221-232; a.mlf., "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *TTK Belleten*, LXI/232 (1998), s. 641-660; Pakalın, II, 611.

MEHMET İPŞİRLİ

MÜLEMMÂ'

(ملعم)

Eski Fars ve Türk edebiyatlarında farklı dillerde söylenmiş mısraların oluşturduğu şiir.

Sözlükte "renk renk, alacalı olan" anlamındaki mülemma' kelimesi terim olarak özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında Türkçe, Arapça ve Farsça söylenmiş beyit ve mısraların oluşturduğu şiirler hakkında kullanılır. Böyle şiir yazmaya 'telmî' denilir. Şairlerin farklı dilde şiir söyleyebildiklerini ortaya koymak ve sanat göstermek için yazdıkları bu tür manzumeler zamanla usta şairlerce de itibar görmüştür. Mülemma'da mısralardan biri Türkçe ise diğeri Arapça veya Farsça yazılır: "Ben müb-telâ-yı hicran benden irâğ cânan / Ve'l-öm-rü keyfe mâ-kân mislû'r-riyâhi râih." Üç ayrı dilin kullanıldığı mülemma' örneklerine ise daha az rastlanır. Mülemma' Fars edebiyatında bedîî sanatlardan biri olarak revaç bulmuştur. XIV. yüzyıl sonlarına kadar Farsça-Türkçe ve daha sonra Farsça-Arapça yazılmış örneklerde bir beytin iki mısralının farklı olması yanında bir şiirin beyitlerinin Türkçe, Arapça, Farsça olması da sıkça görülen bir uygulamadır.

Fars edebiyatında ilk mülemma' IV. (X.) yüzyılının ilk yarısında Şehid-i Belhî'ye aittir. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Ebû Ca'fer Endâdî bu türde şiir yazmıştır. Ancak daha önce de Arap ve Fars edebiyatlarında bazı şairlerin her iki dilde şiir söyledikleri, bunlara "zü'l-lisâneyn" (zü'l-lisâneyn, zü'l-beyâneyn) dendiği bilinmektedir. Ebû Nüvâs (ö. 198/813 [?]) Arapça şiirleri arasında Farsça şiir veya kelimelere de yer vermiştir. Bunlara genel olarak Ebû Nüvâs'ın *Fârisiyyâtı'* adı verilmiştir. Abbâsiler döneminde Arap şairleri de Farsça kelime, tabir ve mısralara kendi şiirlerinde yer vermiştir. Câhiz bu usulü "sözün nefis ve güzel hale getirme" (telemmü) olarak tarif etmiştir. Arap şairi Umânî'nin Hârûnürreşid'i öven şiirlerinde de mülemma' örneğine

MÜLEMMÂ'

rastlanır. Fars edebiyatının “zü'l-lisâneyn” şairleri arasında Bedfüzzaman Netanzî ile Ebû'l-Fazl Hasan b. Ali el-Bahre'vî ve Gaddâir-i Râzî'nin önemli yeri vardır. Daha sonra gelen birçok şair de bu türde şiir yazmıştır. Abdülvâsi-i Cebelî, Hâkânî-i Şîrvânî, Sa'dî-i Şîrâzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hâfız-ı Şîrâzî bunlar arasında sayılabilir.

IX. (XV.) yüzyılda Ni'metullâh-ı Velî mülemma'larında Arapça ve Farsça yanında Türkçe'ye de yer vermiştir. Bu yüzyılda Kâsım-ı Envâr ile Abdurrahman-ı Câmî'nin de Farsça ve Arapça mülemma'ları vardır. X. (XVI.) yüzyılda Şerîf-i Tebrîzî ve Farsça, Arapça, Türkçe şiirleriyle oluşturduğu mülemma'larıyla Fuzûlî bu türün en önemli şairleridir. XI. (XVII.) yüzyılda Feyz-i Kâşânî ve daha sonraları Abdülvehhâb Neşât, Mirza Habîb-i Horasânî, Ebû'l-Hasan Mirza Kaçar gibi şairler mülemma' söylemiştir. Farsça şiir yazan pek çok Türk şairi de Farsça-Türkçe mülemma'lar kaleme almıştır. Edîbû'l-memâlik Ferâhânî (ö. 1917) Fars edebiyatında ilk defa bir Batı diliyle (Fransızca) mülemma' şiir yazmıştır. Aynı dönemde İrc Mirza şiirlerinde Fransızca kelime ve terkiplerin yanı sıra mısralara da yer vermiştir. Hindistan'da Feyzî-i Hindî Hintçe, Türkçe ve Farsça mülemma'larıyla tanınmıştır.

Türk edebiyatında mülemma' Ahmed Cevdet Paşa'nın, “O şehsüvâra ki sertâc ola bu Avrupa saç / Sezâ be-gîred eger ez diyâr-ı Mısır harâc” matlayla başlayan gazeli gibi daha çok bir beytin iki mısraı arasında ve genellikle bir şiirin tamamında uygulanmıştır. Manzum lugatlarda görüldüğü üzere iktibas olmamak kaydıyla aynı mısraın yarısını başka bir dilde söylemek mülemmaa benzerse de belâgatçılar bunu mülemma' saymamıştır.

Mülemma' söyleyecek şairlerin yabancı dile hâkimiyetleri kadar o dilin şiirine de vâkîf olmaları gerekir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin Farsça-Arapça; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Molla Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin Farsça-Arapça ve Farsça-Türkçe mülemma'ları meşhurdur. Mevlânâ'nın, “Dâni ki men be-âlem yalnız seni sever men / Çün der-berem ne-yâyî ender gamet öler men” mülemmaı tanınmış bir örnektir. Her üç dilde divanı olan Fuzûlî, Türkçe-Arapça başarılı mülemma'lar söylemiş, hatta Türkçe divanının gazeliyyât bölümüne Hâfız-ı Şîrâzî'ye uymuş olmak için bir mülemma' beyitle başlamıştır (Kad enâre'l-ıšku li'l-uşşâki minhâce'l-hüdâ / Sâlik-i râh-ı hakîkat aşka eyler iktidâ). Kınalızâde Ali Çelebi'nin her

beyti ayrı dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) olmak üzere yazdığı na'tı da meşhur mülemma'lardandır. Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra Türkçe-Fransızca mülemma'lar denenmişse de bunlar birkaç fan-teziden ibaret kalmıştır.

Bazı şairler manzumelerinde yabancı dile söylenmiş bir beyit veya mısraa yer vermişlerdir. Burada söz konusu edilen mısra yahut beyit tazmin veya iktibas sanatından ayrı olarak şairin kendisi tarafından söylenir. Rûhî-i Bağdâdî'nin ünlü ter-kibendinin ikinci terkiphânesi sonundaki vasıta beyti bu türdendir: “Mâ rind-i sabûhî-zede-i bezm-i elestim / Pîş ez-heme sâgar-keş ü pîş ez-heme mestim”. Bir mülemmanın başarısı ve güzelliği yazıldığı diller itibarıyla üslûp, anlam ve lafız bakımından birbirini tamamlamasına bağlıdır. Ebüssuûd Efendi'nin beyti buna güzel bir örnektir: “Şol dem ki hâke sala bizi sarsâr-ı ecel / İftah mine'cinâni riyâhan kubûrenâ”. Mülemmanın belli bir nazım şeklinde uygulanma kuralı yoksa da gerek Fars edebiyatında gerekse Türk edebiyatında şairler gazel ve bazan da kaside nazım şeklini tercih etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 107-108; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 262-263; Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'ıku's-sihr fi deká'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 63; Necef Kulî Mirza, *Dürre-i Necefi* (nşr. Hüseyin Âhî), [baskı yeri yok] 1362 hş., s. 160-161; Zehrâ-yi Hânleri [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 480-481; Tâhîrülmevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 106; Cem Dilçin, *Örnekle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 506-507; Celâleddin Hümâî, *Fünûn-i Belâgat ve Şanâ'at-i Edebî*, Tahran 1363 hş., s. 146-148; L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 193; Kaya Bilgeçil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 270-271; Mahmud Yasin Halef, *Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî ve Mülemmat Türü* (yüksek lisans tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 101, ayrıca bk. tür.yer.; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 299; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2001, s. 267-268; Ziyâeddin Seccâdî, “Mülemma”, *Âyende*, IX/5, Tahran 1362/1983, s. 336-346; Hasan Aksoy, “Kınalızâde Ali Çelebi ve Mülemma' Na'tı”, *MÜFD*, sy. 5-6 (1993), s. 132-144; M. Câvid Sibâgıyân, “Mülemma' Perdâzi der Şîr-i Fârsî”, *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXXII/3-4, Meşhed 1378 hş./1999-2000, s. 483-496; “Mülemma”, *TDEA*, VI, 467.

RIZA KURTULUŞ – İSKENDER PALA

MÜLK

(bk. MİLK; MÜLKİYET).

MÜLK

(الملك)

Maddî âlemin bütünü ve bunun üzerindeki hükümlerlik anlamında Allah'a ve insanlara nisbet edilen bir kavram.

Sözlükte “güç yetirmek, hâkimiyet kurmak, sahip olmak, tasarrufta bulunmak” mânasındaki **mülk** (**melk**, **milk**) masdarı Kur'an'da isim olarak “duyular âlemindeki bütün cisimleri kuşatan varlık alanı ve bunlar üzerindeki hükümlerlik” anlamında kullanılır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “mlk” md.; *Lisânü'l-'Arab*, “mlk” md.). Bu anlamıyla aynı kökten gelen ve daha çok gayb âlemini ve fizik ötesi alanları ifade eden **melekût** kavramından ayrılır (bk. MELEKÛT).

67. sûresi Mülk sûresi diye anılan Kur'an'da mülk kelimesi otuz iki yerde Allah'a nisbet edilir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “mlk” md.). Mülk kavramı zât-ı ilâhiyyeye atfen kullanıldığında O'nun tasarrufunda yer alan duyular âlemindeki bütün varlıkları ifade eder. Bununla beraber mülk Kur'an'da daha çok semâvât ve arza izâfetle Allah'a nisbet edilir. Birçok âyette göklerin ve yerin ve onların arasında bulunan her şeyin yani bütünüyle tabiat mülkünün Allah'a ait olduğu vurgulanır (meselâ bk. el-Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/189; el-Mâide 5/17-18, 120). Ayrıca mülkte Allah'a ortaklığın söz konusu olmadığı (el-İsrâ 17/111; el-Furkân 25/2), Cenâb-ı Hakk'ın bütün mülkünü sahibi bulunduğu ve onu dilediğine verip dilediğinden aldığı (Âl-i İmrân 3/26) belirtilir.

Öte yandan Kur'an'da önceki peygamberlere ve bazı şahsiyetlere “hükümlerlik ve saltanat” anlamında mülk verildiği açıklanmıştır. Hz. İbrâhim'in soyuna (en-Nisâ 4/54), Hz. Yûsuf'a (Yûsuf 12/101), Dâvûd'a (el-Bakara 2/251; Sâd 38/20), Süleyman'a (el-Bakara 2/102; Sâd 38/35), Nemrud'a (el-Bakara 2/258), Firavun'a (ez-Zuhruf 43/51) ve Câlût'la savaşmak üzere İsrâiloğulları'ndan Tâlût'a (el-Bakara 2/247) mülk verildiği belirtilmektedir. Bazı âyetlerde sonsuz mülkü elde edeceklerini söyleyerek şeytanın Âdem ve Havvâ'yı yasak ağaçtan yemeleri için kandırdığı zikredilir (Tâhâ 20/120-121). Ayrıca âhîret hayatındaki cennet tasvirleri yapılırken ora-

MÜLHİD

(bk. İLHÂD).